Κώδικες συλλαβισμοῦ γιὰ τὴν στοιχειοθεσία ἀρχαίων ἑλληνικῶν κειμένων μὲ τὸ TEX καὶ τὸ LATEX

Δημήτριος Ἀ. Φιλίππου
Κάτω Γατζέα
385 00 Βόλος

14 Νοεμβρίου 2000

Καλοί μου φιλόλογοι,
βαρᾶτε με, ἀλλὰ λίγο 'λαφρύτερα
ποὺ μπῆκα γι' ἄλλη μιὰ φορὰ
στ' ἀμπελοχώραφά σας!
Ἐπιρρεπὴς καὶ ἐθισμένος

Abstract

The grammatical rules for hyphenation of ancient Greek differ considerably from those for modern Greek, particularly when it comes to compound words. Moreover, there are not any freely available hyphenation patterns for typesetting ancient Greek texts with TEX. Thus, new hyphenation patterns had to be written from scratch for typesetting ancient Greek. These new patterns allow for the separation of compound words in their original parts when the first part has not lost its final vowel by ellision. The new hyphenation patterns, which can be used with the `greek` option of babel or Drylleralkis' GREEKTEX, are available for free from CTAN.

1 Εἰσαγωγὴ

Σὲ προηγούμενο ἄρθρο [1], εἴχαμε ἀναφερθεῖ στὴν δημιουργία βελτιωμένων κωδίκων συλλαβισμοῦ γιὰ τὴν στοιχειοθεσία νεοελληνικῶν κειμένων μὲ τὸ TEX καὶ τὸ LATEX. Οἱ κώδικες συλλαβισμοῦ πολυτονικῶν νεοελληνικῶν κειμένων θὰ μποροῦσαν νὰ χρησιμεύσουν καὶ γιὰ τὸν συλλαβισμὸ ἀρχαίων ἑλληνικῶν κειμένων, ἐφ' ὅσον καὶ οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες συλλάβιζαν μὲ βάση τὸν κανόνα ποὺ λέει ὅτι ἕνα σύμφωνο συλλαβίζεται πάντα μὲ τὸ ἀκόλουθο φωνῆεν [2]. Ἴσως δὲ οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες νὰ χώριζαν τὶς συλλαβὲς μὲ βάση μόνο τὸν τονισμὸ καὶ τὴν εὐφωνία.

Γιὰ παράδειγμα, ὁ Smyth [2] ἀναφέρει ὅτι οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες συλλάβιζαν τὴν ἔκφραση *ἐκ τούτου* σὰν νὰ ἦταν μία λέξη, δηλαδὴ συλλάβιζαν *ἐ-κ‿τού-του*.

Ὡστόσο, νεώτεροι γραμματικολόγοι εἰσήγαγαν ἕναν κανόνα γιὰ τὸν συλλαβισμὸ τῶν σύνθετων ἀρχαίων ἑλληνικῶν λέξεων μὲ βάση τὸν χωρισμὸ τῶν συνθετικῶν τους [3]. Σύμφωνα μ' αὐτὸν τὸν κανόνα, συλλαβίζουμε *ἀπ-αγγέλω*, *Διόσ-κουρος* καὶ *παρ-εκ-τρέπω*, ἀντὶ γιὰ *ἀ-παγγέλω*, *Διό-σκουρος* καὶ *πα-ρε-κτρέπω*.

Ἡ Ἀκαδημία Ἀθηνῶν [4], ἀλλὰ καὶ ὁρισμένες ἔγκυρες γραμματικὲς τοῦ περασμένου αἰώνα [3], ἀποδέχονται τὸν παραπάνω κανόνα ἐλαφρῶς τροποποιημένο· οἱ σύνθετες λέξεις χωρίζονται στὰ συνθετικά τους μέρη, μόνο ὅταν δὲν ἔχει συμβεῖ ἔκθλιψη φωνηέντων τοῦ πρώτου συνθετικοῦ. Ἡ σχολικὴ γραμματικὴ τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν [5], ποὺ ἀκολουθεῖ τὶς ὁδηγίες τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, γράφει χαρακτηριστικά:

> «Οι σύνθετες λέξεις χωρίζονται στα συνθετικά τους μέρη, αν κατά τη σύνθεση δεν έχει αποβληθεί το τελικό φωνήεν του θέματος του α′ συνθετικού· αλλιώς, συλλαβίζονται σαν απλές λέξεις: *ἐξ-έρχομαι*, *συν-άγω*, *δυσ-τυχής*, *Ἑλλήσ-ποντος*, *νουν-εχής*· αλλά: *πα-ρέρχομαι*, *ἀ-πέχω*, *κά-θοδος*, *νο-μάρχης*, *φί-λιππος*, *πρω-ταγωνιστής*.»

Ὁ Χαραλάμπους [6] ἔχει ἑτοιμάσει κώδικες συλλαβισμοῦ ἀρχαιοελληνικῶν κειμένων μὲ βάση τὸν χωρισμὸ τῶν σύνθετων ἀρχαιοελληνικῶν λέξεων στὰ συνθετικά τους μέρη ἀκόμα καὶ ὅταν ἔχει ἀποβληθεῖ τὸ τελικὸ φωνήεων τοῦ πρώτου συνθετικοῦ. Δηλαδὴ οἱ κώδικες τοῦ Χαραλάμπους δίνουν: *αἰχμ-άλωτος* (*αἰχμὴ* + *ἁλωτός*), *στρατ-ηγός* (*στρατὸς* + *ἄγω*), ἐνῶ κατὰ τὴν σχολικὴ γραμματικὴ τῶν ἀρχαίων [5] ἔχουμε: *αἰχ-μάλωτος*, *στρα-τηγός*. Ἐπιπλέον, οἱ κώδικες συλλαβισμοῦ τοῦ Χαραλάμπους γιὰ τὰ ἀρχαῖα ἑλληνικὰ δὲν κυκλοφοροῦν δωρεὰν στὸ Διαδίκτυο.

Προκειμένου ὅλοι οἱ χρῆστες τοῦ TEX καὶ τοῦ LATEX νὰ μποροῦν νὰ στοιχειοθετοῦν ἀρχαῖα ἑλληνικὰ κείμενα μὲ σωστὸ συλλαβισμό, δημιουργήσαμε νέους κώδικες συλλαβισμοῦ. Αὐτοὶ οἱ νέοι κώδικες συλλαβισμοῦ γιὰ τὰ ἀρχαῖα ἑλληνικὰ διαφέρουν ἀπὸ ἐκείνους τοῦ Χαραλάμπους [6] στὸ ὅτι στηρίζονται στοὺς κανόνες τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν καὶ τῆς σχολικῆς γραμματικῆς. Μὲ ἄλλα λόγια οἱ νέοι κώδικες συλλαβισμοῦ δίνουν *προσ-έχω* ὅμως *πα-ρέ-χω*, ἐνῶ οἱ κώδικες τοῦ Χαραλάμπους δίνουν *προσ-έχω* καὶ *παρ-έχω*. Παρακάτω ἐξηγεῖται λεπτομερῶς τὸ πῶς φτιάχθηκαν οἱ νέοι κώδικες συλλαβισμοῦ γιὰ τὰ ἀρχαῖα ἑλληνικά, ἀλλὰ καὶ οἱ σπάνιες περιπτώσεις ὅπου τὸ TEX μπορεῖ νὰ συλλαβίσει λανθασμένα.

2 Ἡ δημιουργία βελτιωμένων κωδίκων συλλαβισμοῦ γιὰ τὰ ἀρχαῖα ἑλληνικά

Τὸ πῶς συλλαβίζει τὸ TEX τὸ εἴδαμε στὸ προηγούμενο σχετικὸ ἄρθρο [1]. Ἔτσι, ὅπως στὴν περίπτωση τῶν νέων ἑλληνικῶν, οἱ κώδικες συλλαβισμοῦ τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν προκύπτουν κατὰ ἀντιστοιχία μὲ τοὺς γραμματικοὺς κανόνες συλλαβισμοῦ:

(α) *Ἕνα σύμφωνο ἀνάμεσα σὲ δύο φωνήεντα συλλαβίζεται μὲ τὸ δεύτερο φωνῆεν*

Μὲ ἄλλα λόγια, μία ἁπλὴ λέξη χωρίζεται σὲ συλλαβὲς μετὰ ἀπὸ κάθε φωνῆεν: π.χ., *ἀ-γνο-έ-ω*. Οἱ ἀντίστοιχοι κώδικες εἶναι: a1 e1 h1 i1 o1 u1 w1. Γιὰ τὴν ἀποφυγὴ χωρισμοῦ μεταξὺ φωνήεντος καὶ ὑποδιαστολῆς, προσθέτουμε: a2|1 h2|1 w2|1.

(β) *Οἱ δίφθογγοι δὲν χωρίζονται*

Οἱ ἀντίστοιχοι κώδικες εἶναι: a2i a2'i ... u2<‘i u2<~i. Μεταξὺ τῶν κωδίκων αὐτῶν παρεμβάλλουμε ὁρισμένες ἐξαιρέσεις: 'a3i >a3i <a3i ... 'u3i ~u3i >u3i <u3i ou3i 'ou4i >ou4i <ou4i o3u'i o3u~i.

(γ) *Τὰ σύμφωνα — ἁπλὰ καὶ δίψηφα — στὴν ἀρχή ἢ στὸ τέλος λέξεων δὲν ἀποτελοῦν συλλαβές*

Οἱ ἀντίστοιχοι κώδικες εἶναι: 4b. 4g. ... 4y. .b4 .g4 ... .y4. Στοὺς κώδικες αὐτούς, προσθέτουμε μερικοὺς ἀκόμα γιὰ τὴν περίπτωση ἐλλειπῶν λέξεων ποὺ τελειώνουν μὲ ἀπόστροφο ἐξ αἰτίας ἔκθλιψης φωνήεντος: 4'' 4b'' 4g'' ... 4y''. Ἐπίσης προσθέτουμε καὶ μερικοὺς κώδικες γιὰ τὴν περίπτωση ἐλλειπῶν λέξεων ποὺ τελειώνουν μὲ δύο σύμφωνα καὶ ἀπόστροφο: 4bd'' 4bl'' ... 4qn'' 4qr''.

Οἱ λέξεις ποὺ ἔχουν ὑποστεῖ ἔκθλιψη ἐμφανίζονται κυρίως στὴν ἀρχαία ἑλληνικὴ ποίηση. Γιὰ παράδειγμα, ὁ ἀριστοφανικὸς ἥρωας Εὐελπίδης λέει:

> ἀστοὶ μετ' ἀστῶν, οὐ σοβοῦντος οὐδενὸς
> ἀνεπτόμεσθ' ἐκ τῆς πατρίδος ἀμφοῖν ποδοῖν,
> αὐτὴν μὲν οὐ μισοῦντ' ἐκείνην τὴν πόλιν...
>
> Ἀριστοφάνης, *Ὄρνιθες*, στίχοι 34–36

Βεβαίως, τὸ κόψιμο τῶν λέξεων εἶναι σπάνιο στὴν ποίηση. Ἐπειδὴ ὅμως τέτοιες ποιητικὲς φράσεις μπορεῖ νὰ παρουσιασθοῦν ὄχι μόνο στὴν μορφὴ στίχων, ἀλλὰ καὶ ἐντὸς πεζοῦ κειμένου, γι' αὐτὸ καὶ οἱ παραπάνω κώδικες εἶναι ἀπαραίτητοι.

(δ) *Τὰ διπλὰ σύμφωνα χωρίζονται*

Οἱ ἀντίστοιχοι κώδικες εἶναι: 4b1b 4g1g ... 4r1r 4>r1<r 4s1s ... 4y1y. (Ὁ Χαραλάμπους [6] λέει ὅτι τὸ διπλὸ *ϱ* — *ϱϱ* ἢ *ῤῥ* — δὲν χωρίζεται, ἀλλὰ αὐτὸ εἶναι μάλλον λάθος.)

(ε) *Συνδυασμοὶ δύο ἢ περισσοτέρων συμφώνων, ἐκ τῶν ὁποίων δύο πρώτων δὲν ἀρχίζει ἑλληνικὴ λέξη, χωρίζονται μετὰ τὸ πρῶτο σύμφωνο*

Οἱ ἀντίστοιχοι κώδικες εἶναι: 2b1g ... 2y1q. Θὰ πρέπει νὰ σημειώσουμε ὅτι ὑπάρχουν ὁρισμένοι συνδυασμοὶ συμφώνων ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἀρχίζουν λέξεις τῆς νέας ἑλληνικῆς γλώσσας, ἀλλὰ ἀπὸ τοὺς ὁποίους δὲν ἀρχίζουν λέξεις τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς. Ἔτσι, ὁ συνδυασμὸς *βγ* δὲν χωρίζεται στὰ νέα ἑλληνικά (γιατὶ ὑπάρχει ἡ λέξη *βγαίνω*), ἐνὼ χωρίζεται στὰ ἀρχαῖα ἑλληνικά (γιατὶ δὲν ὑπάρχει ἀρχαία ἑλληνικὴ λέξη ποὺ νὰ ἀρχίζει ἀπὸ *βγ*). Τὰ συμφωνικὰ συμπλέγματα ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἀρχίζουν λέξεις ἀρχαιοελληνικές, τὰ ἐπιβεβαιώσαμε ἀπὸ τὸ λεξικὸ Liddell–Scott [7] καὶ τὸ λεξικὸ τοῦ Σταματάκου [8].

Ἕνας ἄλλος κανόνας γιὰ τὸν συλλαβισμὸ τῶν ἀρχαίων λέει [3] ὅτι δὲν χωρίζεται ὁ συνδυασμὸς δύο συμφώνων ὅταν τὸ πρῶτο εἶναι ἄφωνο (π, β, φ / τ, δ, θ / κ, γ, χ) καὶ τὸ δεύτερο εἶναι ἕνα ἀπὸ τὰ ρινικὰ μ ἢ ν. Θὰ πρέπει λοιπὸν οἱ κώδικες νὰ μὴν περιέχουν τὸν χωρισμὸ τῶν $\beta\mu$, $\beta\nu$, $\gamma\mu$, κ.τ.ὅ. Γι' αὐτὸ καὶ δὲν συμπεριλαμβάνουμε τοὺς κώδικες `2b1m` … `2q1n`.

() *Μία σύνθετη λέξη χωρίζεται στὰ συνθετικά της μέρη. Ὅταν ὅμως ἔχει ἐπέλθει ἔκθλιση φωνηέντων κατὰ τὴν σύνθεση, τότε ἡ λέξη συλλαβίζεται σὰν μία ἁπλὴ λέξη.*

Αὐτὸς ὁ κανόνας δημιουργεῖ τὶς μεγαλύτερες δυσκολίες γιὰ τὴν δημιουργία τῶν κωδίκων συλλαβισμοῦ τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν. Τὴν λύση στὸ πρόβλημα τὴν ἐπεσήμανε πρῶτος ὁ Χαραλάμπους [6]: Μὲ βάση ἕνα λεξικὸ τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς γλώσσας — στὴν περίπτωσή μας, τὸ μεγάλο λεξικὸ τοῦ Σταματάκου [8] — καταστρώσαμε ἕναν ἐκτεταμένο κατάλογο ἀπὸ κώδικες ποὺ ἀντιστοιχοῦν στὰ ἀρχικὰ μέρη τέτοιων σύνθετων λέξεων:

>adi'e2x1	ἀδιέξ-οδος
>adie2x1	
>adu2s1'w	ἀδυσ-ώπητος
>adu2s1w	
<al'o2s1	ἁλόσ-ανθος
<alo2s1	
...	...
<w2s1e`i.	ὡσ-εὶ
<w2s1e'i.	
<'w2s1per.	ὥσ-περ
<w2s1pe2r1	ὡσ-περ-εὶ
<'w2s1te	ὥσ-τε

Ὁ κατάλογος ἀρχικῶν μερῶν σύνθετων λέξεων περιλαμβάνει καὶ μερικὲς νεώτερες λέξεις, ὅπως *καλωσ-ορίζω*, *καν-είς* καὶ *ὁλον-έν*. Προσθέσαμε τὶς λέξεις αὐτὲς γιὰ τὴν περίπτωση ποὺ οἱ κώδικες τῶν ἀρχαίων χρησιμοποιηθοῦν γιὰ τὸν συλλαβισμὸ κειμένων τῆς καθαρεύουσας. Ἂς σημειωθεῖ ὅτι ὁ πλήρης κατάλογος ἀρχικῶν μερῶν σύνθετων λέξεων τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς γλώσσας εἶναι πολὺ μεγάλος καὶ γι' αὐτὸ δὲν δίνεται ἐδῶ. Ὅσοι ἐνδιαφέρονται μποροῦν νὰ κοιτάξουν τὸ σχετικὸ ἀρχεῖο ποὺ συνοδεύει τὸ ἀρχεῖο μὲ τοὺς κώδικες συλλαβισμοῦ (βλ. §5).

3 Δοκιμὴ τῶν κωδίκων συλλαβισμοῦ

Ὅπως μὲ τοὺς κώδικες συλλαβισμοῦ γιὰ τὴν στοιχειοθεσία νεοελληνικῶν κειμένων [1], ἔτσι καὶ μὲ τοὺς κώδικες συλλαβισμοῦ γιὰ τὰ ἀρχαῖα ἑλληνικὰ δημιουργήσαμε μία νέα φόρμα `latex`. Κατόπιν, μὲ τὴν βοήθεια τῆς ἐντολῆς `\showhyphens`, δοκιμάσαμε τοὺς κώδικες συλλαβισμοῦ ἀρχαίων ἑλληνικῶν στὸν συλλαβισμὸ πέντε διαφορετικῶν κειμένων ποὺ ἡ συνολικὴ ἔκτασή τους ξεπερνᾶ τὶς ἕξι σελίδες. Τὰ κείμενα αὐτὰ εἶναι:

1. Ἡρόδοτος, *Ἱστορῖαι*, Αʹ (I–III)
2. Ξενοφῶν, *Κύρου ἀναβάσεως Αʹ* (1.IV.11–1.IV.13)
3. Λυσίας, *Ἀπολογία δωροδοκίας ἀπαράσημος* (21.1–21.6)
4. Πλούταρχος, *Βίοι* (Θεμιστοκλῆς, II.1–II.5)
5. Στράβων, *Γεωγραφία* (7.1.1–7.1.5)

Πρὸς μεγάλη μας ἔκπληξη τὸ TEX συλλάβισε σωστὰ ὅλες τὶς λέξεις σὲ ὅλα τὰ κείμενα.

Ἀξίζει ἀκόμα νὰ σημειώσουμε ὅτι τὸ 2ο κείμενο ποὺ χρησιμοποιήσαμε γιὰ τὴν δοκιμὴ τῶν κωδίκων συλλαβισμοῦ εἶναι αὐτὸ ποὺ χρησιμοποίησε καὶ ὁ Χαραλάμπους γιὰ τὴν δοκιμὴ τῶν δικῶν του κωδίκων [6]. Στὸ Σχῆμα 1 παρουσιάζεται τὸ ἴδιο κείμενο μὲ ὑπογραμμισμένα τὰ σημεῖα ὅπου ὁ συλλαβισμὸς διαφέρει ἀπὸ ἐκεῖνον τοῦ Χαραλάμπους [6].

> Ἐν-τεῦ-θεν (*Ἐντεῦ-θεν*) ἐξ-ε-λαύ-νει στα-θμοὺς (*σταθ-μοὺς*) τρεῖς πα-ρα-σάγ-γας πεν-τε-καί-δε-κα πα-ρὰ τὸν Εὐ-φρά-την πο-τα-μόν, ὄν-τα τὸ εὖ-ρος τετ-τά-ρων στα-δί-ων· καὶ πό-λις αὐ-τό-θι ᾠ-κεῖ-το με-γά-λη καὶ εὐ-δαί-μων Θά-ψα-κος ὄ-νο-μα. Ἐν-ταῦ-θα (*Ἐνταῦ-θα*) ἔ-μει-νεν ἡ-μέ-ρας πέν-τε. Καὶ Κῦ-ρος με-τα-πεμ-ψά-με-νος τοὺς στρα-τη-γοὺς (*στρατ-η-γοὺς*) τῶν Ἑλ-λή-νων ἔ-λε-γεν ὅ-τι ἡ ὁ-δὸς ἔ-σοι-το πρὸς βα-σι-λέ-αν μέ-γαν εἰς Βα-βυ-λῶ-να· καὶ κε-λεύ-ει αὐ-τοὺς λέ-γειν ταῦ-τα τοῖς στρα-τι-ώ-ταις καὶ ἀ-να-πεί-θειν ἕ-πε-σθαι. Οἱ δὲ ποι-ή-σαν-τες ἐκ-κλη-σί-αν ἀ-πήγ-γε-λον (*ἀπ-ήγ-γε-λον*) ταῦ-τα· οἱ δὲ στρα-τι-ῶ-ται ἐ-χα-λέ-παι-νον τοῖς στρα-τη-γοῖς (*στρατ-η-γοῖς*), καὶ ἔ-φα-σαν αὐ-τοὺς πά-λαι ταῦτ᾽ εἰ-δό-τας κρύ-πτειν, καὶ οὐκ ἔ-φα-σαν ἰ-έ-ναι, ἐ-ὰν μή τις αὐ-τοῖς χρή-μα-τα δι-δῷ, ὥσ-περ (*ὥ-σπερ*) τοῖς προ-τέ-ροις με-τὰ Κύ-ρου ἀ-να-βᾶ-σι [πα-ρὰ τὸν πα-τέ-ρα τοῦ Κύ-ρου], καὶ ταῦ-τα οὐκ ἐ-πὶ μά-χην ἰ-όν-των, ἀλ-λὰ κα-λοῦν-τος τοῦ πα-τρὸς Κῦ-ρον. Ταῦ-τα οἱ στρα-τη-γοὶ (*στρατ-ηγοὶ*) Κύ-ρῳ ἀ-πήγ-γε-λον (*ἀπ-ήγ-γε-λον*). Ὁ δ᾽ ὑ-πέ-σχε-το (*ὑπ-έ-σχε-το*) ἀν-δρὶ ἑ-κά-στῳ δώ-σειν πέν-τε ἀρ-γυ-ρί-ου μνᾶς, ἐ-πὰν εἰς Βα-βυ-λῶ-να ἥ-κω-σι, καὶ τὸν μι-σθὸν ἐν-τε-λῆ μέ-χρι ἂν κα-τα-στή-σῃ τοὺς Ἕλ-λη-νας εἰς Ἰ-ω-νί-αν πά-λιν. Τὸ μὲν δὴ πο-λὺ τοῦ Ἑλ-λη-νι-κοῦ οὕ-τως ἐ-πεί-σθη.

Σχῆμα 1: Τὸ 2ο κείμενο ποὺ χρησιμοποιήθηκε κατὰ τὴν δοκιμὴ τῶν κωδίκων συλλαβισμοῦ. Οἱ ὑπογραμμισμένες λέξεις εἶναι ἔχουν συλλαβισθεῖ διαφορετικὰ μὲ τοὺς κώδικες τοῦ Χαραλάμπους [6]. Ὁ συλλαβισμὸς σύμφωνα μὲ τοὺς κώδικες τοῦ Χαραλάμπους δίνεται ἐντὸς παρενθέσεων.

4 Πιθανὰ λάθη συλλαβισμοῦ

Τὰ περισσότερα ἀναμενόμενα λάθη συλλαβισμοῦ σχετίζονται σχεδὸν ἀποκλειστικὰ μὲ τὸν συλλαβισμὸ σύνθετων λέξεων. Ἴσως μερικοὶ νὰ ἀπογοητευθοῦν ποὺ ὁ *στρατηγὸς* συλλαβίζεται ὡς *στρα-τη-γὸς* καὶ ὄχι ὡς *στρατ-η-γός*. Ὅμως, ὅπως ἀναφέραμε καὶ στὴν Εἰσαγωγή, οἱ δικοί μας κώδικες συλλαβισμοῦ τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν γράφηκαν μὲ βάση τὶς ὁδηγίες τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν καὶ ὄχι μὲ βάση τὸ *Chicago Manual of Style* [6].

Ἕνα ἄλλο σχετικὸ πρόβλημα ἔχει νὰ κάνει μὲ τὴν ἀμφισημία ὁρισμένων ὁμοιόγραπτων λέξεων. Γιὰ παράδειγμα, ἀλλιῶς συλλαβίζεται τὸ ἐπίθετο ὁ/ἡ *ἄν-ο-δος* (*α* στερ. + *ὁδός*, δηλαδὴ *ἄβατος*) καὶ ἀλλιῶς τὸ οὐσιαστικὸ ἡ *ἄ-νο-δος* (*ἄνω* + *ὁδός*, δηλαδὴ *πορεία πρὸς τὰ ἐπάνω*)· ἀλλιὼς συλλαβίζεται ἡ *προσ-κοπή* (*πρὸς* + *κόπος*, δηλαδὴ *πρόσκομμα, ἐμπόδιο*) καὶ ἀλλιῶς ἡ *προ-σκοπή* (*πρὸ* + *σκοπέω*, δηλαδὴ *προκατόπτευση, πρόβλεψη*). Τὸ TEX δὲν μπορεῖ νὰ καταλάβει τέτοιες λεπτὲς διαφορές, ἀφοῦ κάνει μόνο στοιχειοθεσία καὶ ὄχι ἀνάλυση τοῦ κειμένου.

Στὴν ποίηση, ὁρισμένες λέξεις παρουσιάζουν συνίζηση φωνηέντων ἢ διφθόγγων, δηλαδὴ δύο συνεχόμενα φωνήεντα ἢ ἕνα φωνῆεν καὶ ἕναν δίφθογγο ποὺ προφέρονται σὰν μία συλλαβή, π.χ., *χρυ-σέῳ*. Τὰ φωνήεντα ποὺ ἔχουν πάθει συνίζηση θὰ συλλαβισθοῦν λανθασμένα ὡς δύο χωριστὲς συλλαβές, π.χ., *χρυ-σέ-ῳ*. Ἐπιπλέον, στὴν λυρικὴ ποίηση συναντοῦμε σπανίως λέξεις ποὺ περιέχουν τὸ ϝ· αὐτὲς οἱ λέξεις δὲν θὰ συλλαβισθοῦν καθόλου. Κάτι τέτοιο θὰ ἦταν δυνατὸ μόνο ἐὰν τὸ ϝ εἶχε κωδικοποιηθεῖ ὡς ἕνας συγκεκριμένος χαρακτήρας, π.χ. στὴν θέση τοῦ v ὅπως πρότεινε κάποτε ὁ Χαραλάμπους [9].

Ἴσως ἀκόμα νὰ παρουσιασθοῦν προβλήματα στὸν συλλαβισμό, ἐπειδὴ ὁ κατάλογος ἀρχικῶν μερῶν σύνθετων λέξεων, παρ' ὅτι ἐκτεταμένος, δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι πλήρης. Παραπάνω, ἀναφέρθηκε ὅτι στὸν κατάλογο τῶν ἀρχικῶν μερῶν σύνθετων λέξεων ἔχουμε προσθέσει καὶ ὁρισμένα ριζικὰ νεώτερων λέξεων, ἔτσι ὥστε νὰ μπορεῖ κάποιος νὰ χρησιμοποίησει τοὺς ἴδιους κώδικες καὶ γιὰ τὴν στοιχειοθεσία κειμένων τῆς καθαρεύουσας. Ὡστόσο τὰ ριζικὰ ποὺ προσθέσαμε γιὰ τὴν καθαρεύουσα εἶναι πολὺ λίγα καὶ γι' αὐτὸ ἴσως νὰ παρουσιασθοῦν κάποια λάθη στὸν συλλαβισμὸ νεώτερων σύνθετων λέξεων.

Ἀναμφισβήτητα ἡ πολυμορφία τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας μπορεῖ νὰ προκαλέσει σοβαρὰ προβλήματα συλλαβισμοῦ. Φαντασθεῖτε ὅτι θέλουμε νὰ στοιχειοθετήσουμε κάποιο παπαδιαμαντικὸ κείμενο. Ποιούς κώδικες συλλαβισμοῦ θὰ πρέπει νὰ χρησιμοποιήσουμε, ἐφ' ὅσον ὁ Παπαδιαμάντης ἔγραφε τὰ κείμενά του στὴν καθαρεύουσα, ἀλλὰ γιὰ τοὺς διαλόγους χρησιμοποιοῦσε δημοτική;

Κλείνοντας θὰ πρέπει νὰ ποῦμε ὅτι οἱ παρόντες κώδικες συλλαβισμοῦ ἔχουν γραφεῖ σύμφωνα μὲ τὴν κωδικοποίηση τῶν ἑλληνικῶν τοῦ TEX κατὰ Levy [10] καὶ χρησιμεύουν γιὰ στοιχειοθεσία μὲ τὸ GREEKTEX τοῦ Δρυλλεράκη [11] ἢ μὲ τὴν ἑλληνικὴ ἐπιλογὴ τοῦ babel [12, 13]. Οἱ κώδικες ἴσως χρησιμεύσουν καὶ γιὰ ἄλλα πακέτα στοιχειοθεσίας ἑλληνικῶν κειμένων, ὅπως τὸ `ibycus` [14] καὶ τὸ `greektex` τοῦ Μοσχοβάκη [15], ἀλλὰ σὲ μιὰ τέτοια περίπτωση θὰ χρειαστεῖ νὰ γίνουν ὁρισμένες ἀλλαγές. Τέλος, εὐελπιστοῦμε ὅτι μία ἡμέρα οἱ κώδικες συλλαβισμοῦ τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν θὰ βροῦν τὸν δρόμο τους ἀκόμα καὶ μέσα στὸ πρόγραμμα *Ὠμέγα*.

5 Ποῦ θὰ βρεῖτε τοὺς νέους κώδικες συλλαβισμοῦ

Οἱ κώδικες συλλαβισμοῦ τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν περιέχονται σὲ ἕνα ἀρχεῖο μὲ τὸ ὄνομα `GRAhyph?.tex`, ὅπου ? εἶναι ὁ ἀριθμὸς τῆς τρέχουσας ἔκδοσής του (2). Μαζὶ μὲ τὸ ἀρχεῖο τῶν κωδίκων θὰ βρεῖτε καὶ ἕνα ἀρχεῖο LaTeX μὲ τὸ ὄνομα `compound.ltx` ποὺ παρουσιάζει ὅλες τὶς σύνθετες λέξεις ποὺ ἀπαιτοῦν ἰδιαίτερη προσοχὴ στὸν συλλαβισμό.

Τὸ ἀρχεῖο μὲ τοὺς κώδικες μπορεῖτε νὰ τὸ λάβετε μὲ `ftp` ἀπὸ τὸν κατάλογο `pub/TeX/greek/hyphen` στὸν κόμβο τοῦ $*\epsilon\varphi\tau*$ (`obelix.ee.duth.gr`). Θὰ τὸ βρεῖτε ἐπίσης στοὺς ἀντίστοιχους καταλόγους τοῦ CTAN.

Εὐχαριστίες

Ὁ συγγραφέας θὰ ἤθελε νὰ εὐχαριστήσει τὸν κ. Σπύρο Κωνσταντᾶτο, λέκτορα Κλασικῶν Σπουδῶν στὸ Πανεπιστήμιο McGill τοῦ Καναδᾶ, γιὰ ὁρισμένες παρατηρήσεις του καὶ γιὰ τὴν προσφορὰ τῶν λεξικῶν τῆς βιβλιοθήκης του.

Ἀναφορὲς

[1] Δ. Ἀ. Φιλίππου (2000), «Βελτιωμένοι κώδικες συλλαβισμοῦ πολυτονικῶν καὶ μονοτονικῶν νεοελληνικῶν κειμένων γιὰ τὸ TeX καὶ τὸ LaTeX», *Τὸ Εὔτυπον*, νο. 4, σελ. 1–16.

[2] H. W. Smyth (1984), *Greek Grammar*, revised by G. M. Messing. Harvard University Press, Boston, USA, §138–141.

[3] W. W. Goodwin (1892), *A Greek Grammar*. Ginn and Company, Boston, USA, pp. 24–25.
Νεώτερη ἐπανέκδοση τοῦ ἴδιου βιβλίου [W. W. Goodwin (1988), *A Greek Grammar*, revised by C. B. Gulick. Orpheus Publishing Inc., New Rochelle, New York, USA, pp. 26–27] περιέχει λάθη στοὺς κανόνες συλλαβισμοῦ τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν.

[4] Ι. Καλλιτσουνάκης (1939), « Ὀρθογραφικὸν διάγραμμα τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν». *Πρακτικὰ Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν*, τόμος ιδʹ.
Στὸ ἄρθρο αὐτὸ γίνεται ἀναφορὰ ἀπὸ τὸν Χαραλάμπους [6].

[5] Μ. Χ. Οἰκονόμου (1987), *Γραμματικὴ τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς*, εʹ ἔκδ. Ὀργανισμὸς Ἐκδόσεως Διδακτικῶν Βιβλίων, Ἀθήνα, §30–34.

[6] Y. Haralambous (1992), “Hyphenation patterns for ancient Greek and Latin.” *TUGboat* **13**, 457–469.

[7] H. G. Liddell καὶ R. Scott (1968), *A Greek-English Lexicon*, revised by H. S. James and R. McKenzie. Oxford University Press, Claredon Press, Oxford, UK.

[8] Ι. Δρ. Σταματάκος (1972), *Λεξικὸν τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς γλώσσης*. Ἐκδοτικὸς Ὀργανισμὸς «Ὁ Φοίνιξ» ΕΠΕ, Ἀθήνα.

[9] Y. Haralambous (1991), "On TEX and Greek..." *TUGboat* **12**, 224–226.

[10] S. Levy (1988), "Using Greek fonts with TEX." *TUGboat* **9**, 20-24.

[11] Κ. Ι. Δρυλλεράκης (1994), GREEKTEX, vers. 4.0α. `ftp://laotzu.doc.ic.ac.uk/pub/tex`.

[12] C. Beccari καὶ A. Syropoulos (1998), "New Greek fonts and the `greek` option of the babel package." *TUGboat* **19**, 419–425.

[13] J. Braams (1998), babel, vers. 3.6. CTAN: `tex-archive/macros/latex/required/babel`.

[14] P. A. MacKay (1995), `ibygrk`. CTAN: `tex-archive/language/greek/ibygrk`.

[15] Γ. Μοσχοβάκης (1994), `greektex`. CTAN: `tex-archive/language/greek/greektex`.